

ՄԻՈՆ

ԾԲ. ՏԱՐԻ—ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՕՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱՐԷՄԻ ԼԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵՆ

1978

Յունուար - Մարտ

Թիւ 1 - 3

1978

January - March

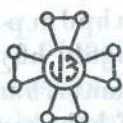
No. 1 - 3

SION

VOL. 52

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

ԵՉՐԻ ԱՆԿԱՆՈՆ ԳՐՔԻ ՄԱՍԻՆ ԵՐԿՈՒ ՆՈՐ ԳԻԻՏԵՐ

Ա

Դպիր Եզրի անունին հետ քանի մը անկանոն գիրքեր կապուած են . ա-
մենակարեւորը այն գիրքն է որուն, հայ թարգմանութեան մէջ, «Եզր Երրորդ»
անունը կու տանք: Եզր Երրորդ գրքին սկզբնական բնագիրը Երբայերէն էր .
սակայն այս Երբայերէն բնագիրը, ինչպէս նաեւ առաջին, յունարէն թարգմա-
նութիւնը կորսուած են եւ այսօր կը մնան միայն քանի մը թարգմանութիւն-
ներ, որոնք այս յունարէն բնագրէն կը բղխին: Այս թարգմանութիւններէն մին
է Հայերէնը, զոր Հ. Յովհաննէս Չօհրայեան առաջին անգամ տպագրեց 1805-
ին Աստուածաշունչին մէջ: Ապա Հ. Սարգիս Յովսէփեանց վերատպեց նոյն բը-
նագիրը Անկանոն Գիրք Հին Կտակարանաց հաւաքումին մէջ¹:

Այս հրատարակութիւնը երեք ձեռագիրներէ առնուած ընթերցուած-
ներ կը պարունակէ: Այսօր մենք նոր հրատարակութեան մը վերջին հանգրը-
ւանին հասած ենք, որ քսանէ աւելի ձեռագիրներու վրայ հիմնուած պիտի ըլ-
լայ: Կը յուսանք որ այս նոր գործով կարելի պիտի ըլլայ Եզր Երրորդ Գրքի
հայ թարգմանութեան ամենէն հին ձեւը գտնել²: Ռուպերդ Պլէյք այս գրքին
վրացերէն թարգմանութիւնը գտաւ եւ հրատարակեց: Ան գրեց որ այս թարգ-
մանութիւնը հայերէն բնագրի մը վրայէն պատրաստուած է, . բայց այս վրա-
ցերէն թարգմանութեան հայերէն օրինակը ամբողջովին տարբեր է մեր ներ-
կայ հայերէն թարգմանութենէն³: Պլէյք մտածեց որ Էջմիածնի կամ Երուսա-
ղէմի մատենադարաններուն մէջ կարելի է հանդիպիլ ձեռագիրներու որ այդ
երկրորդ հայ թարգմանութիւնը կը պարունակեն: Դժբախտաբար այն ձեռա-
գիրներուն մէջ որոնք մենք թէ՛ Երուսաղէմ եւ թէ՛ Երեւան ըննեցինք, այդ
թարգմանութիւնը չի գտնուիր:

Եզր Երրորդ գիրքը երկրորդ հայերէն թարգմանութիւն մըն ալ ունի,
բայց ասիկա այն հին թարգմանութիւնը չէ որուն մասին Պլէյք գրեց: Այս երկ-
րորդ թարգմանութիւնը Ոսկան Երեւանցի հրատարակեց 1666-ի առաջին հա-
յերէն տպագրուած Աստուածաշունչին մէջ, էջ 719-744: Այս թարգմանութիւ-
նը նոր գործ մըն է . ասիկա կարելի է ստուգել մի քանի պատճառներով: Առա-
ջին՝ այս թարգմանութիւնը յունարէն բնագրին ուղղակիօրէն ծանօթ չէ, այլ
լատիներէն բնագրէն կը բղխի: Երկրորդ՝ իր լեզուն եւ ոճը նոր են եւ հին հա-
յերէնէն կը հեռանան, ինչպէս զիւրութեամբ կարելի է տեսնել հատուածներ
կարդալով: Երրորդ՝ այս թարգմանութիւնը մեծ սխալներ եւ պակասութիւն-
ներ ունի (է գլ. 36-103 համար), ինչպէս բոլոր ուշ լատիներէն ձեռագիրնե-
րը⁴: Չորրորդ՝ այս թարգմանութիւնը 17-րդ դարէն առաջ հայկական մատե-
նագրութեան մէջ ամբողջովին անծանօթ կը մնայ:

¹ Վենետիկ, Մխիթարեան Տպարան, 1896, էջ 251-299:

² Եզր Երրորդ գրքի բնագիրը երկու ձեռագիրներու համաձայն հրատա-
րակուեցաւ 1971ին. տես՝ M. E. Stone, Concordance and Texts of Armenian IV Ezra (Ori-
ental Notes and Studies II; Jerusalem: Israel Oriental Society, 1971): Ձեռագիրներն են՝
Երևան, Մատենադարան թիւ 1500, 1282-83 թ., և Երուսաղէմ, թիւ 1933, 1645 թ.:
Առաջինը մասնաւորապէս արժէքաւոր է:

³ R. P. Blake, "The Georgian Version of Fourth Ezra from the Jerusalem Manuscript,"
HTR 19 (1926), 305-307.

⁴ B. L. Bensly, *The Missing Fragment of the Fourth Book of Ezra* (Cambridge: Univer-
sity Press, 1875).

Լատիներէն աղբիւրէն քանի մը անտալ հետքեր այս թարգմանութեան մէջ կ'երևան: Լատիներէն թարգմանութեան նման, Ուկանի չորս գլուխները կը պարունակէ, որոնք բոլոր միւս թարգմանութիւններէն կը պակասին. երկու գլուխներ գրքին սկիզբը եւ երկու՝ վերջաւորութեան: Այս գլուխները աւելի ուշ յաւելում մը կը կազմեն, որովհետեւ լատիներէն թարգմանութիւնը Եւրոպացի գիտնականները ամենէն լաւ ուսումնասիրած են եւ գլուխներուն թիւերը ընդհանրապէս ընդունուած են. յաւելուածական լատիներէն գլուխները Ա. եւ Բ, ԺԵ եւ ԺԶ թիւերով կը նշանակենք, թէ եւ ասոնք ուշ յաւելումներ են⁵: Գրքին հին հատուածին սկիզբը՝ լատիներէն թարգմանութեան երրորդ գլուխն է, իսկ ԺԴ գլուխ՝ վերջը:

Լատինական հաշուամին համաձայն Եզր չորս գիրքեր ունի. Առաջինը եւ Երկրորդը երբայերէն Եզրի եւ Նէէմիայի գիրքերն են. լատիներէն Գ Եզրը՝ Եօթանասնից Ա Եզրն է, որուն Երբայերէն չկայ, եւ տարբեր ձեւն է երբայերէն Եզրի եւ Նէէմիայի գիրքերուն (յունարէն Բ Եզրի վերջը այդ երկու երբայերէն գիրքերը կը կազմէ): Մեր գիրքը, Եզրի չորրորդը կը համարեն. հայերէն Աստուածաշունչին մէջ Եզրի գիրքերը տարբեր կերպով կը նշանակենք. Առաջինը՝ երբայերէն Եզրի գիրքն է (Նէէմիայ գիրքը իր անունով կը կոչուի). Երկրորդը՝ յունարէն Ա գիրքն է եւ Երրորդը՝ լատիներէն Չորրորդ գիրքն է: Հին հայերէն ձեռագիրներու մէջ երկու անուններ կը գտնուին, Եզր Երրորդ ու Եզր Սաղաթիէլ⁶: Ուկանին թարգմանութիւնը ոչ միայն Ա. եւ Բ, ԺԵ եւ ԺԶ գլուխները կը պարունակէ, այլ նաեւ իր տիտղոսը Գիրք Եզրայայ Չորրորդ է: Այս պատճառով, եւ նաեւ իր ընագրին մանրամասնութիւններէն դատելով, պարզ է որ լատիներէն օրինակէ մը կը բղխի:

Անկարելի է գիտնալ թէ Ոսկան Երեւանցի այս թարգմանութիւնը իր հրատարակութեան առիթով՝ պատրաստեց թէ զայն գտաւ իր աղբիւրներուն մէջ: Լատիներէն Վուրկատայի աղղեցութիւնը ծանօթ է Ոսկանի ընագրին մէջ⁷: Ասկէ զատ, Եզր Երրորդ գիրքը Հեթում թագաւորին ձեռագրին մէջ չի գտնուիր, մինչ Ոսկան այս ձեռագիրը գործածեց իր հրատարակութեան համար⁸: Այս պատճառներով կրնանք ենթադրել որ Ոսկան Երեւանցի այս թարգմանութիւնը պատրաստեց:

Սակայն, նոյն թարգմանութեան նաեւ ձեռագրի մը մէջ կը հանդիպինք (Երեւանի Մաշտոցի Մատենադարան, թիւ 349): Ձեռագիրը Աստուածաշունչ է, 1686 թուականէն, եւ ընդօրինակողը՝ Նահապետ Կաթողիկոս Եղեւսացի⁹: Հետաքրքրական է նոր թարգմանութիւն մը գտնել ձեռագիր Աստուածաշունչի մը մէջ միայն քսաներկու տարի Ոսկանի տպագրութենէն յետոյ: Կարելի է որ Ոսկան Երեւանցի եւ Նահապետ Կաթողիկոս Եղեւսացի միակ աղբիւրէ մը ընդօրինակեցին: Այս թարգմանութեան առաջին եւ երրորդ գլուխները հոս կը հրատարակենք, ընագիրը ձեռագրէն առնելով եւ գլուխներու եւ համարներու թիւերը աւելցնելով:

⁵ Այս գլուխները յունարէն աղբիւրէն կու գան եւ հատուած մը կայ որ յունարէն ընագրի քանի մը համարներ կը պարունակէ. տես՝ A. S. Hunt, *Oxyrhynchus Papyri*, VII, no. 1010 (London: Egypt Exploration Society, 1910), 11-15:

⁶ 17րդ դարէն քանի մը ձեռագիրներ գրքին անունին կ'աւելցնեն «որ է Փլաանկացի» Չորրորդ, սակայն միշտ՝ փոքր տառերով:

⁷ Տես՝ Յ. Ս. Անտահան, «Աստուածաշունչ Մատենիկի Հայկական Բնագիրը», էջմիածին ԻԳ (1966) 83-91. Ս. Ե. Բոյանջեան, «Հեթում Բ.ի Աստուածաշունչը եւ Ոսկանեան Հրատարակութիւնը», նոյն տեղ, 120-128: B. Johnson, *Die armenische Bibelübersetzung als hexaplarischer Zeuge im 1. Samuelbuch* (Coniectaniae Biblica, O. T. Series 2; Lund: Gleerup, 1968), 63-68:

⁸ Տես՝ Գոյանջեան, նոյն տեղ, էջ 110:

⁹ «Յուցակ Ձեռագրաց Մաշտոցի Անուան Մատենադարանի», Ա. Հատոր, Երևան, 1965, էջ 303-304:

ԳԻՐԻՔ ԵԶՐԱՍԱՅ ԶՈՐՐՈՐԻ

607ա

1:1 Գիրք Եզրասայ մարգարէի երկրորդ որդւոյ Սարէի, որդւոյ Ազարէի, որդւոյ Հեղկեայ, որդւոյ Սատանիայ, որդւոյ Սաղօկայ, որդւոյ Աքիտօբայ, 2 որդւոյ Աքիայ, որդւոյ Փենեհեսի, որդւոյ Հեղեայ, որդւոյ Ամերիայ, որդւոյ Ասիէլայ, որդւոյ Մարիմօթայ, որդւոյ Արնայ, որդւոյ Օղիայ, որդւոյ Բորիթայ, որդւոյ Աքիսէի, որդւոյ Փենեհէսի, որդւոյ Եղեազարու, 3 որդւոյ Ահարոնի ի ցեղէն Ղեւեայ, որ եղև զերեալ ի գաւառն միջագետաց ի Թագաւորութեանն Արտաշէսի արքայի Պարսից: Եւ եղև բան Տեառն առ իս ասելով: 4 5 Երթ եւ պատմեայ ժողովրդեան իմոյ զխարդախութիւնս իւրեանց, եւ որդւոց նոցա զանօրէնիւթիւնս, զորս առ իս առարկին, զի պատմեսցեն որդւոց իւրեանց: 6 Բանզի մեղք ծնողաց իւրեանց ի նոսա աճեցին, զի մոռացեալք զիս գոհեցին աստուծոց օտարտեաց: Ոչ ապաքէն եւ վերաբերի զնոսա յերկրէն 7 Եզրիպտոսի ի տանէ ծառայութեան. բայց նոքա զրոնեցին զիս եւ զխորհուրս իմ քամահեցին: 8 Իսկ զու զերծ զգէս զլիտոյ քո եւ զգետնեա զամենեսեան՝ զչարիս ի վերայ նոցա, քնազի ոչ հնազանդեցան օրինի իմոյ, զի ժողովուրդ է անխրատ: 9 Մինչև ցերբ տարայց նոցա որոց այսքան բարերարութիւնս շարբերի: 10 Զթագաւորս յօքունս վասն նոցա կործանեցի, զվարաւոն ընդ մանկանց իւրոց եւ զամենայն զգօր նորա հարի: 11 Զամենեսեան զհեթանոսս յերեսաց նոցա կորուսի. եւ յարեւելս գաւառաց երկուց զժողովուրդս Տիւրոսի եւ Սիւզի գրուեցի, եւ զամենեսեան զհակառակորդս նոցա սատակեցի: Իսկ զու խօսեաց առ նոսա ասելով զայսոսիկ. 12 13 Ասէ Տէր: Այս ինքն եւս զձեզ ընդ ծով անցուցի, եւ զհրապարակս ձեզ ի բնէ պարապեալս ընծայեցի, գառաջնորդ ետաւ ձեզ զՄովսէս եւ զԱհարոն քահանայ: 14 Զլոյս ձեզ ի ձեռն սեան հրոյ առաջի կացուցի եւ զսքանչելիս մեծամեծս արարի ի ձեզ, իսկ զուրք մոռացայք զիս ասէ Տէր: Զայսոսիկ ասէ Տէր ամենակար. 15 Լորամարդ ձեզ ի նշան եղև, բանակաւ ձեզ պաշտպանութիւն ետու, եւ անդ տրտնջեցիք: 16 Եւ ոչ հրատարակեցիք զանուն իմ յաղագս կորստեան թշնամեաց ձերոց այլ գեռ մինչև ցայժմ տրտնջի: 17 Ուր են բարերարութիւնքս զորս նախ շնորհեցի ձեզ. ոչ ապաքէն յանապատին յորժամ քաղցեցայք, աղաղակեցիք առ իս. 18 Ասեոյ՛ արդ՝ զի՞նչ դոյ մեզ, յանապատս այս առաջնորդեցեր զմեզ. բարւոք էր մեզ ծառայել Եզրիպտացոցն, քան զմեռանիլ յանապատի աստ: 19 Ես վշտացայ ի հեծութիւնս ձեր, եւ ետու ձեզ զմանանայ ի կերակուր. զհաց հրեշտակաց կերիք: 20 Ոչ ապաքէն երբ ծառաւեցայք զվէմն հերձի, եւ հեղան ջուրք ի յագեցումն, վասն օթոյ տերեւօք ծառոց զձեզ ծածկեցի: 21 Բաժանեցի ձեզ զերկիրս պարարտս. զքանանացիս եւ զՓերեզացիս եւ զՓղշտացիս յերեսաց ձերոց յետս ընկեցի. զինչ եւս արարից ձեզ. ասէ Տէր: Զայսոսիկ ասէ ամենակարօղ Տէր. 22 Մինչ էիք յանապատին, ի գետոջն Ամօրհացուց ծարաւեալք, եւ հայհոյեցիք զանուն իմ: 23 Ոչ զհուր ձեզ փոխանակ հայհոյանացն ետու, այլ արիւեայ զիւրս ի ջուրն քաղցրացուցի զգեան: 24 Զինչ քեզ արարից Յակոբ. ոչ կամեցար հնազանդիլ Յուդա, արտաբերից զիս առ ազգս այլս եւ տաց զանուն իմ նոցա զի պահեսցեն զպատուիրանս իմ: 25 Վասն զի թողիք զիս եւ ես զձեզ թողից ի խնդրելն ձեր յինէն զողորմութիւն ոչ ողորմեցայց: 26 Յորժամ վերակոչիցէք զիս, ես ոչ լուայց ձեզ, զի բժաւորեցէք զձեռս ձեր արեամբ եւ ոտք ձեր անյապաղք են առ ի ձգիլ ի մարասպանութիւն: 27 Ոչ իբրու թէ զիս ի բաց թողիք այլ զձեզ ինքնին, ասէ Տէր: Այսպէս ասէ Տէր ամենակարօղ. 28 Ոչ արդեօք ես զձեզ աղաչեցի իբրու հայր զորդիս եւ իբրու մայր զդստերս եւ իբրու սնուցիչ զմանկուսնս իւր, 29 Զի եղիջիք ինձ ի ժողովուրդ եւ ես ձեզ յլստ-

ուած, եւ դուք ինձ յորդիս եւ ես ձեզ ի հայր: 30 Այնպէս զձեզ ժողովեցի իր-
րու հաւ զձագս իւր ընդ թեւօք իւր 607ք ովք. իսկ այժմ զինչ արարեց ձեզ, ի
բաց ձեզեցից զձեզ յերեսաց իմոց: 31 Զմատուցունն յորժամ ինձ բերիցէք, ի
բաց դարձուցից զերեսս իմ ի ձէնջ, զի զօրս տօնից ձերոց եւ զամսամուտս եւ
զթիփատութիւնս ի բաց արարի: 32 Ես առաքեցի զմանկունս իմ զմարգարէս առ
ձեզ, զորս առեալ կոտորեցիք, եւ զենիք զմարմինս նոցա, որոց զարիւնն ինդ-
րեցից, ասէ Տէր: 33 Այսպէս ասէ Տէր. ամենակարօղ. Տուն ձեր ամալացեալ
է, հոսից զձեզ որպէս զմղեղ: 34 Եւ որդիք զսերականութիւնս մի արասցեն,
քանզի զպատուիրանս իմ անգոսնեցին եւ զոր ինչ չար է առաջի իմ արարին: 35
Առ ձեռն տաց զտունս ձեր ժողովրդեան եկողի որք զիս ոչ լուեայք հաւատան,
որոց զնշանս ոչ ցուցի արասցեն զորս պատուիրեցի: 36 Զմարգարէս ոչ տեսին
եւ յիշեացին անարէջնութիւնք նոցա: 37 Վկայեմ ժողովրդեան հանդերձելոյ
զնորհ, որոյ մանկունք ցնծասցեն հանդերձ ինդութեամբ զիս ոչ տեսեալ աչօք
մարմնաւորօք, սակայն հոգւով հաւատասցեն զորս ասացի: 38 Եւ այժմ եղ-
բայր, հայեաց որպիսիք փառք եւ տես զժողովուրդ զեկեալ ի յարեւելից: 39
Որոց տաց առաջնորդ զԱբրահամ, զԻսահակ եւ զՅակոբ եւ զՕսէէ, եւ զԱմօս եւ
զՄիքիայ եւ զՅովել եւ զԱբդիայ եւ զՅօնան, 40 եւ զՆաւում եւ զԱմբակում,
զՍօփոնիայ, զԱնիէէ, Չաքարիայ եւ զՄաղաքիայ, որ եւ հրեշտակ Տեառն կո-
չեցաւ:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ

609ա

1 Յամին երեսներորդի կործանման քաղաքին էի ի Բաբելոն եւ ամբո-
խեցայ յանկողնջ իմում բաղմեալ, եւ խորհուրդք իմ ելանէին ի վեր քան
զսիրտ իմ. 2 քանզի տեսի զամայութիւն Սիօնի եւ զյուռթութիւն նոցա որք
բնակէին ի Բաբելոն: 3 Եւ խորմառեցաւ հոգի իմ յոյժ եւ սկսայ խօսիլ առ Բար-
ձրեալն բանս երկիւղալիցս, 4 ես ասացի. Ով Իշխանօղ Տէր, դու ասացեր ի
բնէ, յորժամ տնկեցեր զերկիր, եւ այս միայն, եւ հրամայեցեր ժողովրդեան,
5 եւ ետուր Աղամայ զմարմին մահացու, այլ եւ նա հաստուած ձեռաց քոց էր,
եւ ներաչնչեցեր ի նա զհոգի կենդանի, եւ եղեւ կենդանի առաջի քո: 6 Եւ նե-
րածեր դնա ի դրախտն զոր տնկեաց աջ քո նախ քան զերկրի առգալն: 7 Եւ ոմին
պատուիրեցեր սիրել զձանապարհս քո, զորոյ եւ էանց, եւ փութով կացուցեր
ի նմա զմահ եւ ներ ծննդոց նորա. եւ ծնան ազգք եւ ցեղք եւ ժողովուրդք եւ
տռհմք որոց ոչ քո թիւ: 8 Եւ ընթացաւ իւրաքանչիւր ոք ազգ քսա կամաց իւ-
րոց եւ հիանալիս առնէին առաջի քո եւ արհամարհէին զպատուիրանս քո: 9 Սա-
կայն դարձեալ ի ժամանակի ներածէր զհեղեղն ի վերայ բնակողաց աշխարհի
եւ կորուսեր զնոսա: 10 Եւ եղեր ներ իւրաքանչիւր ում նոցա, որպէս Աղամայ
մեռանիլ, այսպէս սոցա հեղեղ: 11 Բայց թողէր զմի ի սոցանէ զնոյ հանդերձ
տամբ իւրով, եւ յայնմանէ արդարոյ զամենեսեան: 12 Եւ եղեւ իբրեւ սկսան
բաղմանալ ուրք բնակէին ի վերայ երկրի, եւ քաղմասպատկեցուցին զորդիս եւ
զժողովուրդս եւ զազգս բազումս, եւ սկսան կրկին անդամ զանգթութիւնս առ-
նել առաւել քան զնախնիս: 13 Եւ եղեւ իբրեւ զանիրաւութիւն առնէին առաջի
քո, ընտրեցեր քեզ զայր ի սոցանէ որոյ անունն էր Աբրահամ: 14 Եւ սիրեցեր
զնա եւ ցուցեր նմա միայնոյ զկամս քո: 15 Եւ հանդէպ եղեր նմա զվկայու-
թիւն յաւիտենական եւ ասացեր նմա, զի ոչ երբէք թողցես զբաւակ նորա. եւ
ետուր նմա զիսահակ եւ իսահակայ ետուր զՅակօբ եւ զՆսաւ: 16 Եւ ջոկեցեր
քեզ զՅակօբ իսկ զՆսաւ որոշեցեր, եւ եղեւ Յակօբ ի բաղմութիւն մեծ: 17 Եւ
եղեւ իբրեւ արտաբերեր զգաւակ նորա յնդիպտոսէ, առաջնորդեցեր ի վերայ
յերինն Սինայի: 18 Եւ խոնարհեցուցեր զերկին եւ կացուցեր զերկիր եւ շարժե-

ցեր զսիեզերս եւ դողացուցեր զխորս եւ խռովեցեր զյաւիտեան : 19 Եւ անցին փառք քո ի 309ր դրունս չորս , հուր եւ երկրաշարժութիւն եւ հողմ եւ սառն , զի տացես զաւակի Յակօբայ զօրէն եւ ցեղին Իսրայէլի զսիրելութիւն : 20 Եւ ոչ ի բաց բարձեր ի նոցանէ զսիրտ չարաբարոյ զի առնէր օրէն քո ի նոսա զպտուղ : 21 Զի զսիրտ չարայոյդ ի յուս բարձեալ առաջինն Ադամ արտանցեալ յաղթեցաւ , այլ եւ ամենեքեան որք ի նմանէ ծնեալք են : 22 Եւ եղեւ ներմնացեալ հիւանդութիւնն եւ օրէն ըստ սրտի ժողովրդեանն ըստ չարաբարոյութեան արժատոյն եւ էանց որ ինչ բարի է եւ մնաց չարաբարոյութիւնն : 23 Եւ անցեալք զընացին ժամանակք եւ վերջացան ամք եւ յարուցեր քեզ զծառայ անուամբ Դաւիթ : 24 Եւ ասացեր նմա չինել զքաղաք անուան ջոյ եւ մատուցանել քեզ ներ նոյնում զխուճիկ եւ զմատուցմունս : 25 Եւ եղեւ այս յամս յորովս եւ զանց արարին որք բնակէին ի քաղաքին : 26 Ներ ամենեցուն արարեալ որպէս արար Ադամ եւ ամենեքեան ծնունդք նորա , զի վարէին եւ նոքա սրտիւ չարաբարոյիւ : 27 Եւ մատնեցեր զքաղաք քո ի ձեռս թշնամեաց քոց : 28 Մի թէ զբարեզոյնս արարին որք բնակին ի Բաբելոն եւ վասն այնորիկ տիրեսցի Սիօն : 29 Եւ իբրեւ եկի սատ եւ տեսի զանագործութիւնս որոց ոչ գոյ թիւ եւ զյանցաւորս յորովս ետես անձն իմն այսմ երեսներորդում տարւոջ եւ զարմացաւ սիրտ իմ : 30 Քանզի տեսի թէ զիարդ տեւես մեղանաց նոցա եւ ինայեցեր ամբարշտարար դործողացն եւ կորուսեր զժողովուրդ քո եւ պահեցեր զթշնամիս քո , 31 եւ ոչ նըշանակեցեր Զոչինչ յիշեցի զիարդ արարեր թողանիլ ճանապարհս այս . միթէ զբարեզոյնս արար Բաբելոն : 32 Կայ այլազգին ծանեալ զքեզ բաց յԻսրայէլէ կամ ո՞րք ցեղք հաւատացին կտակարանաց քոց որպէս Յակօբ : 33 Որոց վարձ ոչ երեւեցաւ եւ ոչ վաստակն պտղաբերեաց զի արտագնալով արտագնաց առ ազգս եւ տեսի զնոսա ուռճացեալս եւ ոչ յիշատակողս պատուիրանաց քոց : 34 Արդ այժմ կշռեա ի մէտ զանօրէնութիւն մերայինս եւ նոցայն որք բնակին յայխարհի եւ ոչ գտանի անուն քո եթէ ոչ ի մէջ Իսրայէլի : 35 Կամ երբ ոչ մեղան առաջի քո ոյք բնակին յերկրի կամ որ ազգ այնպէս պահեաց զպատուիրանս քոյայինս : 36 Զսոսա թերեւս գտանիցես յանուանէ պահեալս զոլ զպատուիրանս րոսայինս , իսկ զհեթանոսս ոչ գտանիցես :

Բ

Եղբ Երբորդ գիրքը աղբիւր եղաւ քանի մը գիրքերու՝ այլեւայլ լեզուներով եւ Եղբ Սաղաթիէլ անունին կապուած են գիրքեր յունարէն¹⁰, ասորերէն¹¹, եթովպերէն¹², լատիներէն¹³, և ուրիշ եւրոպական լեզուներու մէջ¹⁴ :

¹⁰ Յունարէն երեք գիրքեր կան . առաջինը՝ «Տեսիլ Եզրի», C. von Tischendorf, *Apocalypses Apocryphae* (reimp.) Hildesheim: Olms, 1966), 24-33. Երկրորդը և երրորդը աստղաբաշխական գիրքեր են . տես՝ F. Nau, "Analyse de deus opusculis astrologiques attribués au prophète Esdras etc.," *ROC* 12 (1907), 14-21 :

¹¹ Ասորերէն գիրքը Տեսիլ մըն է, յունարէն Տեսիլէն տարբեր . տես՝ J. B. Chabot, "L'Apocalypse d'Esdras touchant le royaume des Arabes," *Rev. Sémi. d'Epigr.* 2 (1894), 242-250, 333-346 :

¹² Եթովպերէն գիրքն ալ Տեսիլ մըն է, տարբեր՝ յունարէն և ասորերէն գիրքերէն . տես՝ J. Halevy, *Te'ezaza Sanbat (Commandments du Sabbat)*, Paris: E. Bouillon, 1902), 57-79, 178-195 .

¹³ Լատիներէն գիրքը նոյնպէս Տեսիլ Երանելի Եզրի է, յունարէն գրքին նման . տես՝ G. Mercati, *Note di letteratura biblica e christiana*, *Studi e Testi* 5; Rome: Vatican, 1901), 70-73. Այս երկու Տեսիլները մասնաւորապէս հայկական գրքին նման են :

¹⁴ Mercati, *ibid*, 74-79; M. R. James, "introduction," *The Fourth Book of Ezra*, ed. R. L. Bensly (Texts and Studies III, 2; Cambridge; Cambridge University Press, 1895) lxxviii f.

Բոլոր այդ գիրքերը Եզր Երրորդ գրքին բղխելով, այդ գրքին ազդեցութիւնը ցոյց կու տան :

Նաև Հայերէն գիրք մը կայ, որ Եզրի անուան կապուած է . անոր մէկ բնագիրը տպագրեց Հ. Սարգիս Յովսէփեանց Անկառն Գիրք Հիմ Կտակարանաց հաւաքումին մէջ¹⁵ : Ան կը կոչուի «Հարցաքննութիւն Եզրի Մարգարէի ընդ Հրեշտակն Տեառն վասն Հոգւոց Մարդկան» . Յովսէփեանց դայն դատուկենտիկի Մխիթարեան Մատենադարանի ձեռագրերի մը մէջ (Մաշտոց, թիւ 570, թուական՝ 1208, թղ. 203ա-206բ) : «Հարցաքննութիւն Եզրի» երկրորդ բնագիր մը կը գտնուի Յայսմաւուրքին մէջ (չորրորդ տպագրութիւն, Կ. Պոլիս, 1730, էջ դնիտ) :

Այս երկրորդ բնագիրը տարբեր է առաջինէն քանի մը տեսակէտներով .

ա. Աւելի համառօտ է, բայց բաղդատար շատ տարբեր է :

բ. Անոր մէջ կը պահուին բնագրին հատուածները, որոնք վենետիկեան ձեռագրէն կը պակսին :

Ուրիշ տեղ ցոյց տուած էինք որ այս գիրքը բնական մաս մը կը կազմէ Եզրի վերոյիշեալ անկանոն գիրքերուն¹⁶ : Ան օրինակ մըն է հայկական եւ ուրիշ քրիստոնեայ գրականութիւններու միջեւ յարաբերութեան : Այս պատճառներով կը կարծենք որ այս բնագիրը արժանի է դարձեալ տպագրել : Քանի մը ընթերցուածներ կը դնենք Օքսֆորտի Պոտլէեան Մատենադարանի Ձեռ. Մարչ 438, Բ. Հատոր, Թղ. 402ա (17-րդ դ.) :

Իսկ միւս Եզրն՝ որ Սաղաթիէլ կոչեցաւ, եւ նա եւս էր ի Բարիլոն՝ եւ սուղ ունէր վասն աւերածոյն Երուսաղէմայ, վասն որոյ Տէր առաքեաց զՀրեշտակ իւր եւ մխիթարեաց զնա . . .

Սա ետես զհրեշտակն Աստուծոյ եւ եհարց վասն արդարոց եւ մեղաւորաց երբ ելանեն յաշխարհէս : Ասաց հրեշտակն . Արդարոցն լոյս է եւ հանդիստ, կեանք յաւիտենական, իսկ մեղաւորացն՝ տանջանք անխաճան՝ : Ասէ Եզր . Եթէ այդ այլպէս իցէ, ապա երանի անասնոց եւ զազանաց երկրի՝ եւ սողնոց եւ թռչնոց երկնից, որ ոչ մնան յարութեան եւ դատաստանի : Ասէ Հրեշտակն . Մեղանչես զայդ ասելով, զի ամենայն ինչ վասն մարդոյն է արարեալ Աստուած, եւ զմարդն վասն Աստուծոյ եւ յորս ուր դասնէ Աստուածն ըզմարդն, այնու դատէ : Ասէ Եզր . Յորժամ առնուս զհոգիս մարդկան, ո՞ւր տանիս : Ասէ Հրեշտակն . Չարդարոց հոգիսն տանիմ յերկրպագութիւն Աստուծոյ եւ կայացնեմ² ի յօդդ վերին, եւ հոգիք մեղաւորաց ըմբռնին ի դիւաց եւ³ յօդս են արդելած : Ասէ Եզր . Եւ հոգին որ կայցի⁴ ի Սատանայէ, ե՞րբ ազատի⁵ : Ասէ Հրեշտակն . Եթէ իցէ ոք հոգւոյն ի յաշխարհիս⁶ բարի յիշատակ որ աղօթիւք եւ որոզմութեամբ⁶ թափէ զնա ի Սատանայէ : Ասէ Եզր . Որո՞վ իրօք : Ասէ Հրեշտակն . Աղօթիւք⁷, ողորմութեամբ եւ պատարագօք : Ասէ մարգարէն . Եւս թէ կենայ⁸ հոգւոյ մեղաւորին՝ բարի յիշատակ որ օժանդակ է նմա, զինչ լինիցի այն հոգին : Ասէ Հրեշտակն . Մնայ այնպիսին՝ ի ձեռն Սատանայի մինչ ի դատարար Քրիստոսի, յորժամ հնչէ փողն Գաբրիէլի . յայնժամ ազատին հոգիքն ի ձեռացն Սատանայի, եւ սլանան յօդիցդ ի վայր եւ գան միանան յիւրաքանչիւր մարմին հողացեալ զոր ձայն փողոյն շինէ եւ դարձուցանէ⁹ եւ նորադէ⁹ : Եւ ընդ առաջ վերացուցանէ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ որ դայ ի դատել¹⁰ զեր-

¹⁵ Էջ 300 - 303 :

¹⁶ M. E. Stone, "The Mediaeval Ezra" *Studies in the Pseudepigrapha* (forthcoming).

կիր, այս է ¹⁰ զարգարս եւ զմեղաւորս եւ հատուցանէ ըստ իւրաքանչիւր դորձոց :

Աղերսանօք հոգեպատում մարգարէիցն քոց անճառելիդ Աստուած, սորմեա ըստացողի գրոյս :

ՄԻՔԱՅԷԼ ՄԹՕՆ

1-1 Հուր եւ խաւար եւ դժոխք յաւիտեանական, ² բնակեցուցանեմ ³ որ ⁴ ըմպանի ⁵ գեղծանի ⁶⁻⁶ Օքս . չունի ⁷ Օքս . չունի ⁸ չունի ⁹ Օքս . չունի ¹⁰⁻¹⁰ Օքս . չունի

